

ZASOBY LEŚNE POLSKI

Andrzej M. Jagodziński

Institut Dendrologii
Polskiej Akademii Nauk w Kórniku

W naszej strefie klimatyczno-geograficznej ekosystemy leśne należą do najmniej przekształconych układów ekologicznych. W odległych historycznie czasach, lasy pokrywały niemal całą powierzchnię współczesnej Polski, jednak w wyniku rozwoju osadnictwa i rolnictwa, a tak-

że rosnącego popytu na drewno, zostały w znacznym stopniu przeobrażone względem układów naturalnych. Lasy pełnią szereg funkcji, które dzielimy umownie na przyrodnicze (zwane także ochronnymi lub ekologicznymi), społeczne i produkcyjne (gospodarcze).

Powierzchnia lasów w Polsce w 2017 r. wynosiła 9,24 mln ha. Lesistość naszego kraju wzrosła z 20,8% w 1945 r. do 29,6% w 2017 r., choć jeszcze w XVIII w. wynosiła ok. 40% (w odniesieniu do ówczesnych granic). W zarządzie Lasów Państwowych (LP) znajduje się 76,9% ogólnej powierzchni lasów, 19,3% stanowią lasy prywatne, a pozostałe 3,8% to m.in. lasy w parkach narodowych i własność gmin. Polska zajmuje 7. pozycję spośród 28 krajów Unii Europejskiej pod

**dr hab. inż.
Andrzej M.
Jagodziński**

Profesor i dyrektor Instytutu Dendrologii PAN, profesor na Wydziale Leśnym Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, z wykształcenia leśnik i biolog. Zajmuje się analizą czynników determinujących produkcję biomasy i retencję węgla w lasach oraz analizą ekologicznych uwarunkowań różnorodności biologicznej ekosystemów leśnych.
amj@man.poznan.pl

Odnowienie sztuczne świerka pospolitego na terenie pokłeskowego w Górach Izerskich, Nadleśnictwo Szklarska Poręba

Lasy są dynamicznym tworem przyrody (i człowieka). Odpowiedzialność za nie spoczywa na całym społeczeństwie.

względem powierzchni lasów. Spośród wszystkich lasów w Polsce, na lasy nizinne przypada 7,8 mln ha (85% powierzchni lasów), na lasy wyżynne – 600 tys. ha, a na lasy górskie – 795 tys. ha.

W Polsce pozyskuje się rocznie 44,3 mln m³ drewna, w tym w LP 40,6 mln m³ grubizny (drewno o średnicy w cieńszym końcu co najmniej 7 cm w korze). Pozyskanie drewna wyraźnie rośnie, np. w 2010 r. pozyskano 35,5 mln m³ (w tym w LP 31,9 mln m³ grubizny). Znacząco zwiększyła się w ostatnich latach ilość pozyskanego drewna posuszowego (z zamaryłych drzew) i pohuraganowego (w 2017 r. o 51% względem pozyskania w 2010 r.). Zasoby drewna w lasach wynosiły w 1945 r. 906 mln m³, natomiast obecnie 2,59 mld m³ grubizny, w tym w LP 2,03 mld m³, a lasach

prywatnych 434 mln m³. Według danych LP, zawartość węgla w biomasy drzew wynosi 822 mln t, a w martwym drewnie 32 mln t. Polskie lasy pochłaniają rocznie ok. 36,5 mln t CO₂, czyli ok. 10 mln t czystego węgla.

Lasy występują głównie na najłagodniejszych glebach, a dostępne siedliska decydują w znacznej mierze o ich strukturze gatunkowej. Dominującym gatunkiem – królową polskich lasów – jest sosna zwyczajna. Drzewostany sosnowe zajmują 58,0% powierzchni lasów, świerkowe 6,0%, jodłowe 3,2%, dębowe 7,7%, brzoźowe 7,2%, bukowe 6,0%, a olszowe 5,7%; pozostałe gatunki zajmują 6,2%. Gatunki drzew iglastych zajmują ponad 68% powierzchni lasów, a ich łączny udział powierzchniowy zmniejsza się w wyniku planowo re-

ACADĒMIA panorama leśnictwo

alizowanej przebudowy drzewostanów. Jej celem jest dostosowanie składów gatunkowych drzewostanów do potencjału siedlisk. Po II wojnie światowej struktura lasów znacząco się zmieniła, wyraźnie zwiększa się udział drzewostanów gatunków liściastych. Jest to konsekwencja nie tylko działań leśników, ale i naturalnych zmian zachodzących na drodze sukcesji ekologicznej. Od 40 lat obserwujemy wzrost udziału odnowień naturalnych drzew w sumarycznej powierzchni odnowień. Na przykład w latach 1976–1980 udział tych odnowień wynosił 3,4%, w latach 1991–1995 – 6,5%, natomiast w latach 2011–2018 – 13,6%. Z porównania danych liczbowych dla polskich lasów z danymi dla całej Europy wynika, iż realizowany model gospodarowania zasobami leśnymi znacząco przyczynił się do zwiększenia tychże zasobów (nie tylko drewna), stawiając nasze lasy w europejskiej czołówce w odniesieniu np. do zasobności (ilość m³ drewna). Średnia zasobność drzewostanów na powierzchni zalesionej Polski wynosi 289 m³ grubizny na 1 ha. W latach 1945–2017 zalesiono 1,49 mln ha użytków rolnych nieprzydatnych do produkcji rolnej i nieużytków, natomiast w wyniku realizacji „Krajowego Programu Zwiększania Lesistości” (KPZL) w latach 1995–2017 zalesiono 280,3 tys. ha gruntów nieleśnych. W całym okresie realizacji tego programu najwięcej zalesień założono w 2003 r. (26,5 tys. ha). Realizacja KPZL miała skutkować wzrostem lesistości kraju do 30% w 2020 r. oraz 33% w perspektywie 2050 r. Cele bieżące programu wydają się jednak zagrożone.

Dane statystyczne wskazują niepokojący trend zniżkowy w odniesieniu do powierzchni rokrocznie realizowanych zalesień. Jest to pokłosie zmian zasad

przeznaczania prywatnych gruntów rolnych do zalesienia, a pewnie także dopłat do produkcji rolnej. Zgodnie z zasadami wielofunkcyjnej, zrównoważonej gospodarki leśnej, każda powierzchnia leśna, na której wycięto drzewostan, musi zostać odnowiona. Uzupelnieniem prac odnowieniowych (założenie uprawy na terenach leśnych po wyciętym drzewostanie) i zalesieniowych (założenie uprawy na terenach nieleśnych) jest wprowadzanie zadrzewień – w 2010 r. wprowadzono 2,09 mln drzew, w 2016 r. – 1,51 mln drzew, a w 2017 r. – 1,17 mln drzew (głównie na nieużytkach przemysłowych i gruntach prywatnych). Bardzo ważną środowiskotwórczą rolą zadrzewień, wciąż niedocenianą, nie znajduje odzwierciedlenia w dynamice ich wprowadzania na nowych stanowiskach (i odtwarzania zadrzewień zniszczonych).

Za gospodarowanie zasobami leśnymi Skarbu Państwa odpowiadają głównie Lasy Państwowe. Ustawowym obowiązkiem LP jest prowadzenie trwale zrównoważonej gospodarki leśnej ukierunkowanej na powszechną ochronę lasów, zachowanie ich trwałości oraz ciągłości wielostronnego użytkowania, a także powiększanie zasobów leśnych. Powierzchnia lasów w LP wynosiła w 1945 r. 5,41 mln ha, zasoby drzewne stanowiły 695 mln m³ grubizny, średnia zasobność 129 m³ grubizny na 1 ha, a pozyskanie drewna stanowiło 73,3% rocznego przyrostu bieżącego. W 2017 r. powierzchnia lasów w LP wynosiła 7,11 mln ha, zasoby drzewne – 2,03 mld m³ grubizny, średnia zasobność 286 m³ grubizny na 1 ha, a pozyskanie drewna wynosiło 73,5% rocznego przyrostu bieżącego. Dane te wyraźnie wskazują na pozytywny efekt pracy wielu pokoleń leśników, którzy doprowadzili do zwiększenia

W tym miejscu rósł
kiedyś las. Odkrywka
Kopalni Węgla Brunatnego
Bełchatów,
Nadleśnictwo Bełchatów

powierzchni zajmowanej w Polsce przez lasy, a także wzrostu zasobów drzewnych.

Poza drewnem, którego produkcja odbywa się właśnie w lesie, las jest również miejscem zbioru płodów runa leśnego. W 2010 r. skupy grzybów przyjęły 4,5 tys. t tego surowca w stanie świeżym, a w 2017 r. 7,3 tys. t (głównie kurek – 2,9 tys. t, podgrzybków – 3,4 tys. t oraz borowików – 864 t).

Roślinność leśna jest charakterystyczna dla danego regionu biogeograficznego. Na tle krajów europejskich Polska cechuje się dużą różnorodnością biologiczną, rozpatrywaną na każdym z jej poziomów (genetycznym, gatunkowym i ekosystemalnym). Jest to m.in. konsekwencją stosunkowo dużej powierzchni lasów, a także obszarów wodno-błotnych. Najcenniejsze zasoby przyrodnicze Polski chronione są w 23 parkach narodowych o powierzchni ok. 315,1 tys. ha (czyli 1% powierzchni kraju), w których lasy stanowią ok. 62% ich łącznej powierzchni. Przeciętnie na jednego mieszkańca przypadają 82 m² powierzchni w parkach narodowych. Ochroną ścisłą objętych jest w nich blisko 76 tys. ha, z czego ok. 62 tys. ha przypada na zbiorowiska leśne (ok. 82%). Spośród wszystkich parków narodowych (PN), największym udziałem lasów w nich chronionych charakteryzują się Magurski PN (95,5%) oraz Roztoczański PN (95,6%). Rezerваты przyrody, których na koniec 2017 r. było 1498, zajmują łącznie ok. 169,2 tys. ha, czyli ok. 0,5% powierzchni kraju (średnio na 1 mieszkańca przypadają 44 m² powierzchni rezerwatów). Wśród nich najliczniejsze są rezerваты leśne (740), które zajmują ok. 68 tys. ha, a zatem ok. 40% powierzchni wszystkich rezerwatów przyrody. W 2017 r. zarejestrowanych w Pol-

sce było 36 232 pomniki przyrody, które w głównej mierze stanowiły pojedyncze drzewa (29 347; 81%), grupy drzew (4026; 11%) oraz aleje drzew (795; 2%). W 2017 r. 3,9 mln ha lasów stanowiły lasy ochronne, czyli ok. 42% ogólnej ich powierzchni, z czego 98% znajdowało się w zarządzie LP. Dominującą część lasów ochronnych na terenach LP stanowią lasy wodochronne (40,5%), podmiejskie (16,2%), cenne przyrodniczo (15,0%), uszkodzone przez przemysł (12,2%) oraz głębochronne (8,5%).

O zasobach leśnych Polski nie stanowią jedynie powierzchnia przez nie zajmowana czy też zasobność drzewostanów. Lasy są miejscem występowania licznych gatunków grzybów, roślin, zwierząt i innych organizmów, z których wiele zamieszkuje wyłącznie ekosystemy leśne, a wzajemne powiązania między nimi decydują o stabilności takiego układu ekologicznego. Wstyd powiedzieć, że nie dysponujemy wiedzą o pełnym bogactwie gatunkowym naszych lasów. Dotychczas zarejestrowano w Polsce ok. 60 tys. gatunków, z czego gatunkami leśnymi możemy nazwać ok. 30% roślin naczyniowych i ok. 60% lądowych kręgowców, a także blisko 80% grzybów wielkoowocnikowych i 55% gatunków bezkręgowców. Ekosystemy leśne mogą być zasiedlone przez 60–65% gatunków wszystkich grup systematycznych występujących w naszym kraju. Gatunki te wraz z nieożywionymi składowymi ekosystemów leśnych są zespolone w niepodzielną całość układem zależności, powiązań i wzajemnych wpływów. Gatunki te i tworzone przez nie zbiorowiska (np. fitocenozy, mykocenozy czy zocenozy, a dalej biocenozy i ekosystemy), a także owe zależności, powiązania i wzajemne wpływy stanowią o prawdziwym bogactwie naszych lasów. Bogactwie, które wymaga gruntownego poznania naukowego oraz podzielenia się tą wiedzą ze społeczeństwem, zarówno z ludźmi o wielkiej wiedzy zawodowej i doświadczeniu, jak i tymi, którzy tej wiedzy nie mają, ale jej poszukują.

Las to dobro narodowe, czyli dobro każdego z nas. Sprawowanie pieczy nad nim jest również naszym obowiązkiem. Leśnicy, gospodarując w imieniu społeczeństwa na obszarze stanowiącym blisko 1/3 powierzchni kraju, z którym związane jest 60–65% gatunkowej różnorodności biologicznej, ponoszą odpowiedzialność przed obecnymi i przyszłymi pokoleniami za jego ochronę i kształtowanie w obliczu globalnych zmian środowiska zachodzących w rewolucyjnym tempie. A czy społeczeństwo szanuje las i pracę leśników? Odpowiedzią niech będzie to, że rocznie leśnicy wynoszą z lasu ponad 114 tys. m³ śmieci.

Naszą interakcję z lasami poprzedzać powinno zdobycie gruntownej wiedzy o nich, bowiem niewiedza w tym zakresie nie przystoi przyzwoitemu człowiekowi.

ZDJĘCIA ANDRZEJ M. JAGODZIŃSKI

